

Inleiding

Dit is de derde en laatste bijdrage van mijn hand in mijn debat met The Dutch Maverick (in het vervolg van deze bijdrage: TDM). Ik reageer hier op zijn reactie¹ op mijn openingsbijdrage.² Ik zal met name ingaan op het synoptische problemen enkele dateringskwesties.

TDM's argumentatie

Voordat ik inga op TDM's argumenten, wil ik eerst zijn argumentatie in het algemeen bespreken. Naar mijn mening ontbreekt in TDM's bijdrage het onderscheid tussen een weerlegging en een tegenargument. Om het verschil daartussen duidelijk te maken, neem ik als voorbeeld de stelling:

'Het evangelie van Mattheüs is oorspronkelijk in het Hebreeuws of Aramees geschreven.'

Een argument voor deze stelling is:

- Er bestaat een oude en breed gedeelde traditie dat het evangelie van Mattheüs oorspronkelijk in het Hebreeuws of Aramees is geschreven.
- Deze traditie wordt vermeld door kerkvaders die betrouwbare informatiebronnen hadden.
- Dit constaterend is het waarschijnlijk dat deze traditie waar is.
- Daarom is de stelling waarschijnlijk waar.

Om aan te tonen dat de stelling waarschijnlijk onwaar is, kan TDM twee dingen doen. Als eerste kan hij een *tegenargument* geven, dat dezelfde vorm heeft als het bovenstaande argument. Bijvoorbeeld:

- Het evangelie van Mattheüs maakt gebruik van het evangelie van Markus.
- Het evangelie van Markus is in het Grieks geschreven.
- Daarom is het evangelie van Mattheüs waarschijnlijk ook in het Grieks geschreven.
- Daarom is de stelling waarschijnlijk onwaar.

Het is natuurlijk heel nuttig om tegenargumenten te geven, maar daarmee is het probleem niet opgelost. Want hoe zit het dan met dat argument vóór de stelling? Om die vraag te beantwoorden moet TDM een *weerlegging* geven van dat argument. Dat kan door aan te tonen dat het argument de stelling niet ondersteunt (waarmee de informatie in de stelling irrelevant zou zijn) of dat het argument onjuist is (wat zou betekenen dat de informatie in de stelling onjuist zou zijn). Wanneer je alleen een tegenargument geeft (en geen weerlegging) krijg je redeneringen zoals TDM die geeft:

Papias en kerkvaders zoals Pantaenus, die een Hebreeuws evangelie van Mattheüs aantroef in India, en Hiëronymus, die de aanwezigheid van een kopie in de bibliotheek van Caesarea en bij de Nazareners in Berea meldt, zijn op dit punt dus niet te vertrouwen.

Wat hier gebeurt, is het wegspreken van een argument door een tegenargument te noemen. Het probleem daarmee is dat het ook precies andersom kan.

Ik wil dit opgemerkt hebben omdat blijkt dat TDM geen enkel van mijn argumenten weerlegd heeft. Hij heeft enkel tegenargumenten gegeven die ik in het vervolg van dit stuk zal bespreken.

¹ <<https://thedutchmaverickblog.wordpress.com/2018/09/03/de-evangelien-datering-en-auteurschap-rebuttal>>

² <logos.nl/debat-over-het-auteurschap-en-datering-van-de-evangelien-openingsbijdrage>

Het synoptische probleem

Uitleg

Het synoptische probleem draait om de verklaring voor de grote overeenkomst tussen de eerste drie evangeliën. Een voorbeeld van zo'n overeenkomst is de passage in Mattheüs 21/Markus 11/Lukas 19:

Mattheüs	Markus	Lukas
12 En Jezus ging de tempel van God binnen en dreef allen die in de tempel verkochten en kochten naar buiten, en keerde de tafels van de wisselaars om en de stoelen van hen die de duiven verkochten. 13 En Hij zei tegen hen: Er is geschreven: Mijn huis zal een huis van gebed genoemd worden; maar u hebt er een rovershol van gemaakt.	15 (...) en toen Jezus de tempel binnengegaan was, begon Hij hen die in de tempel verkochten en kochten, naar buiten te drijven; en de tafels van de wisselaars en de stoelen van hen die de duiven verkochten, keerde Hij om, 16 en Hij liet niet toe dat iemand enig voorwerp door de tempel droeg. 17 En Hij gaf onderwijs en zei tegen hen: Staat er niet geschreven: Mijn huis zal een huis van gebed genoemd worden voor alle volken? Maar u hebt er een rovershol van gemaakt.	45 En toen Hij de tempel was binnengegaan, begon Hij hen die daarin verkochten en kochten, eruit te drijven. 46 Hij zei tegen hen: Er staat geschreven: Mijn huis zal een huis van gebed zijn, maar u hebt er een rovershol van gemaakt.

Wat opvalt, is dat heel veel gebeurtenissen in twee of drie van de synoptische evangeliën voorkomen. Bovendien worden deze passages ook nog in dezelfde volgorde gerangschikt en worden dezelfde bewoordingen gebruikt. Als je de synoptische evangeliën vergelijkt met het evangelie van Johannes, dan zijn er juist grote verschillen: Johannes vermeldt heel andere gebeurtenissen en de overeenkomende gebeurtenissen vertelt hij in andere bewoordingen. Er is dus iets bijzonders aan de hand met de eerste drie evangeliën.

Hypotheses

Op Wikipedia is een overzicht te vinden met alle verschillende hypothesen die nieuwtestamentici op de overeenkomsten en verschillen van de eerste drie evangeliën hebben losgelaten.³ De meest geaccepteerde hypothese (en deze wordt ook door TDM aangehangen) is de tweebronnenhypothese: Mattheüs en Lukas zouden beiden zich baseren op twee gemeenschappelijke bronnen: het evangelie van Markus en een verloren gegaan document, dat Q wordt genoemd. Q zou het materiaal hebben bevat dat Mattheüs en Lukas gemeenschappelijk hebben maar ontbreekt in het evangelie van Markus (bijvoorbeeld de Zaligsprekingen). Daarnaast zouden Mattheüs en Lukas beiden hun eigen bronnen hebben gehad, die respectievelijk M en L worden genoemd.

Hoewel het waar is dat de overgrote meerderheid van de deskundigen de tweebronnenhypothese aanhangt, zijn er altijd zeer deskundige geleerden geweest die een andere hypothese verdedigden. De nieuwtestamentica Eta Linnemann verdedigde bijvoorbeeld de onafhankelijkheidshypothese, de hypothese dat de evangeliën onafhankelijk van elkaar mondelinge tradities vastlegden. John Rist, hoogleraar klassieke talen, verdedigde de onafhankelijkheid van Mattheüs en Markus. De

³ <en.wikipedia.org/wiki/Synoptic_Gospels#Theories>

Farrerhypothese – de hypothese dat Mattheüs en Lukas beiden Markus als bron gebruikten en dat Lukas daarnaast ook Mattheüs als bron gebruikte – werd aangehangen door geleerden als Michael Goulder en Mark Goodacre. De augustijnse hypothese – waar ik zelf voorstander van ben – is verdedigd door de nieuwtestamenticus John Wenham.⁴ Deze hypothese gaat ervan uit dat het evangelie van Mattheüs als eerste is geschreven. Hierna gebruikten Markus en Lukas zijn evangelie en Lukas gebruikte daarnaast ook Markus' evangelie.

Argumenten op basis van autoriteit zijn drogredenen. Toch is het opvallend dat deze geleerden de tweebronnenhypothese niet accepteerden. Kenden zij de synoptische evangeliën niet goed? Voor de meesten waren die hun hele leven het onderwerp van hun onderzoek. Beheersten zij het Grieks misschien niet goed genoeg? Dat kun je lastig volhouden in het geval van een hoogleraar klassieke talen – John Rist – of de auteur van het boek *The elements of New Testament Greek* – John Wenham. Deze dissidenten geven iets aan over het karakter van het bewijsmateriaal waarmee gewerkt moet worden.

Argumenteren op basis van de inhoud

Wanneer je een overzicht maakt van alle overeenkomsten en verschillen tussen de synoptische evangeliën, dan kun je bepalen dat het evangelie van Markus meestal de middenpositie inneemt. Dat wordt ook uitgelegd door TDM. Dat is in feite het enige harde bewijsmateriaal dat je uit de *inhoud* van de evangeliën kunt halen. Echter, die middenpositie van Markus kun je op verschillende manieren verklaren. Allereerst is er de mogelijkheid dat Mattheüs en Lukas beiden gebruikmaakten van Markus. Maar andersom is het natuurlijk ook mogelijk dat Markus gebruikmaakte van Mattheüs en Lukas (de Griesbachhypothese). Ook is het mogelijk dat Markus gebruikmaakte van Mattheüs en Lukas van Markus of omgekeerd: Markus maakte gebruik van Lukas en Mattheüs van Markus. De middenpositie van Markus levert dus zo vier eenvoudige hypothesen op. Maar er zijn ook nog complexere hypothesen mogelijk. Zo is het denkbaar dat Lukas beide andere evangeliën kende, maar ervoor koos om in het geval van parallele passages de versie van Markus te kiezen. Ook is het mogelijk dat een van de drie evangeliën zonder literaire afhankelijkheid is ontstaan. Een voorbeeld: het is mogelijk dat Mattheüs en Markus onafhankelijk hun evangelie schreven en dat Lukas gebruikmaakte van Markus. Ook dat zou de middenpositie van Markus verklaren. Kortom, er zijn minstens acht (en waarschijnlijk nog wel meer) hypothesen mogelijk die de middenpositie van Markus verklaren.

Om specifieke hypothesen te verdedigen, kun je ook nog andere argumenten aandragen die gebaseerd zijn op de inhoud van de evangeliën. TDM noemt bijvoorbeeld de verschillen in literaire kwaliteit en de lengte van de evangeliën. Deze argumenten zijn echter vaak gebaseerd op bepaalde aannames en ook binnen meerdere hypothesen te verklaren. Dit zal ik laten zien door de observaties van TDM te verklaren binnen de augustijnse hypothese.

Verschillen in literaire kwaliteit

TDM merkt op dat er in het evangelie van Markus soms grammaticale onnauwkeurigheden en literair zwakke uitdrukkingen (zoals tautologieën) voorkomen. Deze ontbreken in de parallele versies bij Mattheüs en Lukas. De tweebronnenhypothese verklaart dit door te stellen dat Mattheüs en Lukas deze onnauwkeurigheden verbeterden toen zij het gedeelte van Markus overnamen.

Volgens de augustijnse hypothese was Markus bekend met het evangelie van Mattheüs. Waarom is de literaire kwaliteit dan toch lager in Markus' versie van parallele passage? De verklaring daarvoor

⁴ Wenham, J. W. (1992). *Redating Matthew, Mark and Luke*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.

is dat Markus geen gedeeltes uit Mattheüs kopieerde (zoals TDM suggereert). Er zijn andere manieren om de overeenkomsten te verklaren:

1. *Mattheüs en Petrus kenden elkaar.* Beiden werkten zij het eerste deel van hun apostelschap in Jeruzalem en preekten ze daar. Door gezamenlijk de verhalen over Jezus te onthouden en verkondigen, konden er verwantschappen in woordkeuze en opbouw in een passage ontstaan.
2. *Petrus kende het evangelie van Mattheüs.* Hierdoor was hij bekend met de passages die daarin stonden en gebruikte hij vergelijkbare bewoordingen wanneer hij die verhalen vertelde.
3. *Markus kende het evangelie van Mattheüs.* Daarom gebruikte hij de opbouw van Mattheüs' evangelie om de verhalen van Petrus te structureren en werd hij ook beïnvloed door Mattheüs' taalgebruik.

Een of meerdere van deze mogelijke verklaringen kunnen gecombineerd worden met de hypothese dat Markus de verhalen opschreef die Petrus preekte. De lage kwaliteit van Markus' taal heeft ook drie mogelijke verklaringen:

1. Hij moest de Aramese verhalen van Petrus in het Grieks vertalen.
2. Hij werd beïnvloed door de manier waarop Petrus de verhalen vertelde.
3. Hij wilde doelbewust de levendigheid waarmee Petrus de verhalen vertelde bewaren.

Deze realistische verklaringen laten zien dat er geen reden is om de lage literaire kwaliteit van het evangelie van Markus te zien als argument voor de hypothese dat dit evangelie als eerste geschreven is. Mattheüs, Markus en Lukas waren geen organische kopieerapparaten. Zij baseerden zich losjes op de evangeliën die zij kenden, maar behielden hun eigen manier van vertellen. Dat geldt ook voor Markus.

De lengte van de evangeliën

In zijn volgende argument past TDM deze redenering toe:

- Het evangelie van Markus is korter dan dat van Mattheüs.
- Als Markus zich baseerde op Mattheüs, dan is de enige verklaring voor het bovenstaande feit dat hij een beknopte versie van het evangelie van Mattheüs wilde maken.
- Echter, in parallelle passages is de passage bijna altijd langer in het evangelie van Markus dan in dat van Mattheüs.
- Daaruit volgt dat Markus geen beknopte versie van het evangelie van Mattheüs wilde maken.
- Daaruit volgt dat Markus zich niet op het evangelie van Mattheüs gebaseerd kan hebben.

Het zwakke punt in deze redenering is het tweede. Er zijn namelijk twee andere mogelijkheden waarom passages in het evangelie van Mattheüs niet voorkomen in dat van Markus:

1. *Deze passages maakten geen onderdeel uit van de prediking van Petrus.* Petrus was bijvoorbeeld geen ooggetuige van de geboorte van Jezus, dus sprak hij niet over de gebeurtenissen in Mattheüs 1 en 2.
2. *Petrus en Markus wilden een aanvulling maken op het evangelie van Mattheüs.* Als het evangelie van Mattheüs al bekend was in de gemeente van Petrus en Markus, had het weinig zin om alles uit dat evangelie te herhalen. Het enige dat wel interessant was, waren Petrus' eigen herinneringen van de gebeurtenissen die Mattheüs beschrijft. Dat verklaart waarom parallelle passages meestal langer zijn bij Markus.

Opnieuw blijkt dat er hier geen sprake is van een argument tegen de augustijnse hypothese zolang je veronderstellingen in het argument niet deelt.

Conclusie

Ik heb laten zien dat argumenten op basis van de inhoud van de evangeliën meestal voor velerlei uitleg vatbaar zijn. Dat is ook logisch. Als je als leraar twee werkstukken ontvangt die grote lappen tekst hetzelfde hebben, kun je lastig aan de hand daarvan bepalen welke leerling van de ander heeft geplagieerd. Je kunt het wel achterhalen door leerlingen te ondervragen of zij weten wie er geplagieerd heeft.

In het geval van het synoptische probleem verkies ik dezelfde aanpak. De overeenkomsten en verschillen tussen de synoptische evangeliën zijn binnen meerdere hypothesen te verklaren. Daarom moeten we onderzoeken welke overleveringen er zijn aangaande de volgorde van de evangeliën. Ik heb al laten zien dat er een betrouwbare, oude en breed gedeelde traditie bij de kerkvaders te vinden is dat de volgorde van de evangeliën “Mattheüs – Markus – Lukas” is. De enige andere hypothese die door een kerkvader wordt gesteund is de Griesbachhypothese.⁵ De tweebronnenhypothese vindt geen enkele steun bij de kerkvaders en van het document Q heeft ook nog niemand uit die tijd gehoord.

Mattheüs in het Hebreeuws/Aramees

TDM schrijft ook nog iets over mijn stelling dat het evangelie van Mattheüs oorspronkelijk in het Hebreeuws of Aramees geschreven is:

Verder is er geen reden in de tekst van Mattheus zelf om te denken dat het hier om een Griekse vertaling gaat van een Aramees/Hebreeuwse tekst. Sterker nog, er zijn duidelijke aanwijzingen dat Mattheus gebruik maakte van de Septuagint, de Griekse vertaling van de Joodse bijbel. Een voorbeeld hiervan is de verkeerde vertaling van Jesaja 14. Het Hebreeuwse woord “almah” (jonge vrouw) is hier vertaald naar het Griekse “parthenos” (maagd). Mattheus heeft deze vertaling gebruikt voor zijn verhaal over de voorspelling dat de messias geboren zou worden uit een maagd. Het is moeilijk voorstellen dat Mattheus in het Aramees/Hebreeuws schreef en de Griekse vertaling van de Joodse Bijbel gebruikte.

Omdat TDM hier niet al teveel aandacht aan besteedt, wil ik het ook kort houden. Het eerste punt – er is geen reden om het evangelie van Mattheüs te zien als een vertaling – klopt inhoudelijk deels, maar is geen argument tegen mijn stelling. Veel moderne romans zijn ook zodanig vertaald dat je niet kunt merken dat het een vertaling is. Josephus schrijft in het voorwoord van zijn *Joodse Oorlog* dat dat boek een vertaling vanuit het Hebreeuws of Aramees is, maar ook dat is in het Grieks niet te merken. Die situatie ontstaat wanneer een boek enigszins vrij wordt vertaald en bewerkt wordt, wat ook in het geval van het evangelie van Mattheüs gebeurd kan zijn.

Dan het tweede punt – dat Mattheüs gebruikmaakte van de Septuagint. Hoewel het niet noodzakelijk de Septuagint is waarop de Bijbelcitaten van Mattheüs zijn gebaseerd, kan dit natuurlijk gewoon de Griekse vertaling zijn geweest die de vertaler van het evangelie gebruikt heeft voor de vertaling van teksten uit het Oude Testament. Als het de Septuagint was, heeft de vertaler die in lang niet alle gevallen gebruikt (zie bijvoorbeeld Mattheüs 2:18). TDM legt de nadruk op Jesaja 7:14, maar ook als er in het Hebreeuwse evangelie van Mattheüs ‘almah’ (‘jonge vrouw’, ‘(puber)meisje’) zou hebben

⁵ Deze hypothese wordt gesteund door Clemens van Alexandrië, die schreef dat Mattheüs en Lukas als eerste hun evangelie schreven.

gestaan, zou dit prima in de context hebben gepast. Overigens is de manier van interpreteren van Mattheüs (pesjer), een voorbeeld van het typisch Joodse karakter ervan.

Marcion

De enige keer dat TDM daadwerkelijk op de inhoud van mijn openingsbijdrage ingaat, is in het geval van Marcion. TDM schrijft:

De quote van Tertullianus waarna Radagast refereert, noemt geen evangeliën bij naam, maar verwijst naar de “evangeliën van de apostelen”. Evangeliën “onder hun naam uitgegeven, of zelfs (onder de naam van) de volgelingen van de apostelen”. Dit past in het tijdsbeeld. Justinus de Martelaar refereert in 150 CE ook niet naar de evangeliën onder de namen van Marcus, Mattheus, Lucas en Johannes, maar noemt ze “memoires van de apostelen”.

Het is waar dat Tertullianus de namen van de evangelisten niet noemt, maar het maakt natuurlijk weinig uit of Marcion Mattheüs of een andere apostel – wat mij overigens zou verbazen – in gedachten had als auteur van het eerste evangelie. In beide gevallen stond zijn visie mijlenver bij die van TDM vandaan. TDM begrijpt echter niet hoe ik Marcion gebruik in mijn argumentatie. Marcion had er geen belang bij om het apostolisch auteurschap van de evangeliën te erkennen. Als het zou gaan om een traditie die in zijn eigen tijd was ontstaan, zou hij deze hebben kunnen ontkennen en bestrijden. Dat deed hij echter niet, want hij moest op zoek naar een andere bestrijding van de canonieke evangeliën. Daaruit blijkt dat de traditie van het apostolisch auteurschap van de evangeliën in Marcions tijd al oud was (dus ver vóór 140 n. Chr. al bestond) en dat die traditie enigszins breed gedragen werd (anders zou Marcion haar ook niet hebben geaccepteerd).

Auteurschap

In antwoord op mijn bespreking van het auteurschap van de evangeliën wijst TDM erop dat er heel veel vervalsingen en verkeerde toeschrijvingen in de geschiedenis zijn geweest. Hij legt niet uit op welke manier dat mijn argumentatie onderuit haalt. Natuurlijk betekent een toeschrijving of een claim van auteurschap niet direct dat we weten wie de auteur van een document is. Daarvoor moeten we interne en externe aanwijzingen nauwkeurig onderzoeken. In het geval van de evangeliën heb ik dat echter gedaan.

Datering

Lukas

Zeker in het geval van mijn bespreking van de datering van de evangeliën geeft TDM geen enkele weerlegging op mijn argumenten. In het geval van Lukas reageert hij enkel op de bijzin ‘of het boek nu historisch betrouwbaar is of niet’. TDM beweert dat Lukas een onbetrouwbare schrijver is, wat ik deels heb weerlegd in mijn reactie op TDM’s openingsbijdrage.⁶ TDM noemt verder Lukas beschrijving van de volkstelling in Lukas 2:1-5 als punt van onbetrouwbaarheid. Hoewel ik absoluut niet denk dat Lukas daarin een fout maakte, is het heel goed mogelijk dat hij zowel een metgezel van Paulus was als een fout maakte in zijn beschrijving van een gebeurtenis die ruim zestig jaar eerder plaatsvond. Dat is dus helemaal geen argument voor of tegen een bepaalde datering.

Joodse kwesties

In mijn openingsbijdrage schreef ik:

⁶ <logos.nl/debat-over-het-auteurschap-en-de-datering-van-de-evangelien-kritiek-op-bijdrage-the-dutch-maverick>

Daar komt nog bij dat bepaalde passages in de evangeliën gaan over typische joodse kwesties, zoals over het offeren van een gave op het altaar (Mattheüs 5:23-24, Markus 7:11-13), de tempelbelasting (17:24-27), zweren bij de tempel (23:21), het bestaan van een begraafplaats bij Jeruzalem (Mattheüs 27:7-8), werken op de sabbat (Mattheüs 12:1-14 en parallellen) en de vraag of heidenchristenen besneden moeten worden (Handelingen 15). Deze passages zijn veel logischer in de periode vóór 70 n. Chr. dan erna.

TDM vraagt om nadere uitleg waarom deze passages vóór 70 n. Chr. logischer zijn dan erna. De besprekingen van de gave op het altaar, de tempelbelasting en het zweren bij de tempel hebben geen zin als de tempel niet meer bestaat. Mattheüs vermeldt het bestaan van een begraafplaats bij Jeruzalem, maar het is onwaarschijnlijk dat die begraafplaats de belegering en gevechten van 70 n. Chr. heeft doorstaan. Kwesties over de sabbat en besnijdenis waren vooral van belang toen een groot deel van de christenen nog Joods was, wat na 70 n. Chr. niet meer het geval was.

Conclusie

TDM heeft in zijn reactie op mijn openingsbijdrage bijna al mijn argumenten onbesproken gelaten. De lezer van TDM's bijdragen weet nog altijd niet waarom hij mijn argumentatie op basis van externe en interne toeschrijvingen niet accepteert. Hij weet niet waarom hij mijn argumenten voor een vroege datering niet accepteert. Wel heeft TDM tegenargumenten gegeven die ik in deze slotbijdrage heb besproken.

De traditionele visie op de evangeliën blijkt betrouwbaar te zijn. Zij gaat terug op een betrouwbare, oude en breed gedeelde overlevering van de kerkvaders. Zij wordt bovendien bevestigd door interne aanwijzingen in de evangeliën zelf. De auteurs van de evangeliën heetten Mattheüs, Markus, Lukas en Johannes. Alleen over de identiteit van deze laatste persoon bestaat discussie. Daarnaast blijkt dat er helemaal geen reden is om de evangeliën laat in de eerste eeuw te plaatsen. Integendeel, er zijn aanwijzingen dat zij alle vier vóór het jaar 70 n. Chr. geschreven zijn. Alle reden om de evangeliën daarom te vertrouwen, toch?